

สตรีนิยมในมิติเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

Feminism towards Buddhist Economics

ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์*

Silawat Chaiwong

บทคัดย่อ

การแข่งขันกันบริโภคหรือบริโภคเพื่อหน้าตา หรือบริโภคด้วยการถูกชักนำด้วยสื่อกระแสหลัก ซึ่งได้ใช้กลยุทธ์ทางการตลาด โดยพื้นฐานพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความมั่งคั่ง (wealth) หรือระบุว่าความมั่งคั่งเป็นความชั่วร้าย ในสองเหตุผลก็คือ หนึ่ง ความมั่งคั่งทางวัตถุสามารถป้องกันเราจากความลำบากและความยากจน และสองช่วยเหลือมนุษย์ในการพัฒนาความเมตตา-กรุณา ถือเป็นกุศลจิต และทำให้สังคมมีความสุขยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะความสุขที่แท้จริงมิได้เกิดจากการบริโภควัตถุแต่อย่างใด หากแต่เกิดขึ้นจากสภาวะของจิตใจภายใน จากมุมมองของพุทธศาสนา คุณประโยชน์ของเศรษฐศาสตร์ และการพัฒนาเชิงวัตถุ นั้น ก็เป็นเพียงแต่การนำเสนอปัจจัยในการดำรงชีวิต เพื่อที่จะอำนวยความสะดวกให้มนุษย์นั้นสามารถใช้เวลา และพลังงานในการลงมือปฏิบัติและพัฒนาทางจิตยิ่งๆ ขึ้นไป การพัฒนาและการถือกำเนิดของดัชนีที่เป็นความสุขแห่งชาติ (gross national happiness) (GNH) หรือดัชนีในลักษณะเดียวกัน ในอนาคตมีเพียงจะก่อคุณูปการเฉพาะในแง่มุมมองทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น แต่ดัชนีดังกล่าว อาจจะเป็นคำตอบของความหมายแห่งการมีชีวิตและความอยู่รอดของมนุษยชาตินั้นเลยทีเดียว

คำสำคัญ: สตรีนิยม, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

Abstract

Nowadays, the world is full of people who are only thinking of themselves. Most of them continuously buy things even if they do not need it at all. Moreover, they also keep compete with others. All of this is because they are influenced by the marketing strategies and the commercial. Buddhism does not deny the wealth or say that it was the devil. The wealth can actually save people from hardship. It can also help people enhance their mind. People will help one another and make the society be the better place to live. From the view of Buddhism, the benefit of economics and materialism can fulfill only the physical needs. However, these things can let people spend their time in enhancing their mind. And the measurement tool, gross national happiness (GNH), is developed to show the meaning of life.

Key word: Feminism, Buddhist Economics

* ผู้ช่วยนักวิจัย คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา

บทนำ

การวิเคราะห์พระพุทธรูปศาสนา และสตรีนิยม¹ “ถ้าคุณพบพระพุทธรูปเจ้าบนท้องถนน ให้ฆ่าทิ้ง” สุภาษิตนี้เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 9 ของ Zen master Lin-Chi เขาเป็นบุคคลสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เตือนเกี่ยวกับการไม่ยึดติด เขากล่าวว่า อุดมคติ และแรงบันดาลใจ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้เรายึดติดและมันเป็นสัญญาณเตือนว่า เรายังไม่สามารถทำได้ และควรกลับไปนั่งสมาธิ

“ถ้าคุณพบระบบทุนนิยมบนท้องถนน ให้คุณทำลายมันทิ้ง”

ชาวพุทธบางกลุ่มแสดงความคิดเห็นว่า การตอบสนองระบบทุนนิยมโดยการทำลายฝ่ายตรงข้าม ไม่ใช่เป้าหมาย แต่ถ้าคุณเจอกับระบบทุนนิยม ให้เข้าใจสาระสำคัญของมัน และนี่เป็นตัวแปรที่สำคัญอีกตัวหนึ่ง

“ถ้าคุณพบวิถีชีวิตของคนบางพื้นที่ปลูกพืชอินทรีย์ ให้คุณทำลายมันทิ้ง ”

การเคลื่อนไหว เช่น การนัดหยุดงานอยู่บ้าน ส่วนใหญ่พบในชาวพุทธตะวันตก ที่แสวงหาสิ่งที่อยู่ในโลกมากขึ้น และยืนหยัดเพื่ออุดมคติ เพียงแค่ชีวิตด้านเศรษฐกิจ Zen master Lin-Chi กล่าวว่า ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าไม่มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และเขายัง กล่าวอีกว่า ในโลกนี้ยังมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ความยากจน และการกดขี่ สิ่งเหล่านี้ยังคงครอบครองอยู่ในโลกนี้ บางคนอาจมองว่าเป็นสิ่งที่เลวร้าย และผู้ที่มีผลกระทบคือ ผู้ที่ยากจน

ชาวพุทธสามารถเป็นนายทุนได้หรือไม่

พุทธศาสนา และเศรษฐกิจ ดูเหมือนจะแตกต่างกันมาก ทั้ง ทัศนคติของชีวิตที่มีต่อเศรษฐกิจ ในแถบเอเชียยึดภาพวาด หลักคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าเป็นหลัก และในประเทศแถบตะวันตกสนใจเรื่อง ระบบของเศรษฐกิจ และมองคู่แข่งทางการตลาดเป็นสำคัญ Sinichi Inoue กล่าวว่า คำสอนของพระพุทธศาสนาในประเทศของเขา มีการสอนจริยธรรม ในเชิงบวก² และเขายังบอกว่า องค์ดาไลลามะ กล่าวว่า คนที่มีแรงบันดาลใจที่ถูกต้องสามารถกลายเป็นนักธุรกิจที่ดี และมีความซื่อสัตย์ได้³ หรือบางคนก็นับถือศาสนาพุทธ ด้วยภาพวาดของพระพุทธรูปเจ้า ก็เสริมสร้างให้บุคคลนั้นประสบความสำเร็จในธุรกิจได้ ในความคิดเห็นส่วนตัว ถ้าคุณฝึกความอดทน และความมีเมตตา คุณก็จะกลายเป็นนักธุรกิจที่ดี และมีประสิทธิภาพ สำหรับเพศ ทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม จะปิดกั้นเพศหญิง เช่นการประกอบอาชีพ แต่ในศาสนาพุทธกลับมองว่า ทางด้านเศรษฐกิจไม่ควรจะกีดกัน ควรจะพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ว่าจะ เป็นวัยเด็ก วัยชรา ตลอดถึงการเจ็บป่วย และผลประทบของมุมมองทางเพศ นั้น จะเกิดการใส่ร้ายป้ายสีกัน และปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่เพียงนักวิชาการ ด้านเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ กล่าวว่า ในทางเศรษฐกิจเราไม่สามารถเลือกที่จะล่าเหยียดได้

งานเขียนเหล่านี้ เป็นการบ่งชี้ว่า เราสามารถจะประพฤติตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปพร้อมกับการพาณิชย์ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้ง และเต็มไปด้วย มิติเชิงจริยธรรมและจุดหมายของมนุษย์

ในส่วนทัศนคติที่ค่อนข้างเป็นไปในเชิงตรงกันข้ามระบบทุนนิยมนั้น อ้างว่า ธรรมชาติของระบบเศรษฐกิจของเราในยุคปัจจุบันนี้ เรียกว่า “ระบบทุนนิยมบริษักระดับโลก” เขามองว่า การพาณิชย์เป็นวังที่แตกต่างและขัดแย้งกับวัตถุประสงค์แห่งการพัฒนาจิตวิญญาณ ทุกวันนี้เราพอจะกล่าวได้ว่าระบบเศรษฐกิจของเรามีรากฐานอยู่บนการลักขโมย เนื่องจากโลกาภิวัตน์โดยบริษักระดับโลกนั้น ได้ทำให้โลกทั้งโลกกลายเป็นสิ่งของที่ซื้อขายกัน ในมุมมองของ

¹ Julie A. Nelson, **The Relational Economy: A Buddhist and Feminist Analysis**, Global Development and Environment and institute working paper No. 10-03. pp. 1-6.

² Inoue, Shinichi (2002). **A New Economics to Save the Earth: A Buddhist Perspective**. Mindfulness in the Marketplace: Compassionate Responses to Consumerism. A. H. Badiner. Berkeley, Parallax Press: 49-58.

³ Dalai Lama, His Holiness the (2002). **Ethical Economics**. Mindfulness in the Marketplace: Compassionate Responses to Consumerism. A. H. Badiner. Berkeley, Parallax Press: 133.

นักวิชาการ กล่าวว่า ความรุนแรงเชิงโครงสร้างของทุนนิยมการตลาดเสรีข้ามชาติ การสร้างบริษัทนั้น ต้องอาศัย ความโลก ความหลงผิด และความเกลียด สำหรับการลักขโมยนั้น คือธรรมชาติของระบบเศรษฐกิจของพวกเขา

ความแตกต่างระหว่างทัศนคติ 2 แบบนี้ เกิดขึ้นเพราะการพัฒนาตามยุคสมัย บางคนอาจจะแย้งว่า การเน้นไปที่ การปฏิรูปตัวเอง และความมีศีลธรรมนั้น เพียงพอสำหรับสังคมยุคก่อนอุตสาหกรรมในอดีต หากแต่ว่า สภาพะต่าง ๆ ในปัจจุบัน ทำให้ชาวพุทธต้องดำเนินชีวิตในแนวทางที่เป็นระบบ ซึ่งแตกต่างไปจากเดิม อาจจะดูเหมือนว่า ศาสนาได้มีการปรับตัวเชิงวัฒนธรรมหลายประการ เมื่อศาสนาได้เคลื่อนย้ายจากจุดกำเนิดในแถบเอเชียใต้ ไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วต่อมาช่วงหลังก็เผยแพร่ไปยังยุโรป สหรัฐอเมริกา และภูมิภาคอื่น ๆ ตอนนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับพุทธศาสนาให้เข้ากับความเป็นจริงเชิงเศรษฐกิจแบบใหม่

องค์กรระดับโลก สถาบันการศึกษา หรือ ธุรกิจใด ๆ ของรัฐบาล ที่ไม่แสวงหาผลกำไร องค์กร ท้องถิ่น ชุมชน และครอบครัว ไม่สามารถถล่มล้างระบบทุนนิยม (ความโลก) ลงไปได้ จากระบบโครงสร้าง แต่ละช่วงเวลามีโอกาสที่จะตอบสนองระบบทุนนิยมนี้ได้ สิ่งที่สำคัญพระพุทธศาสนาเตือนให้เราไม่ยึดติด ความทุกข์ทรมานทางเศรษฐกิจ ให้ดำเนินชีวิตด้วยทางสายกลาง และดำรงอยู่ในความชอบธรรม เปิดกว้างการมีส่วนร่วมกับรัฐบาล และธุรกิจที่มีขนาดใหญ่ของโลก

แนวคิดที่เรายอมรับ⁴

นักวิชาการชาวพุทธเขียนเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ เชิงเศรษฐกิจ โดยเริ่มต้นด้วยประสบการณ์ของการนั่งสมาธิ แล้วก็ได้พูดถึงการเกี่ยวข้องกันโดยรากฐาน สันติภาพ ความเห็นอกเห็นใจ และการให้คำมั่นสัญญา และสิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะที่เปี่ยมด้วยความเบิกบาน และมีนักเขียนที่มีแนวคิดตรงข้ามมันจะพูดว่า ระบบเศรษฐกิจร่วมสมัยนั้น จาการากฐานแล้วเป็นระบบที่ไม่ขึ้นอยู่กับบุคคล และไม่มีความเกี่ยวข้องกับคน นักเขียนเหล่านี้อ้างว่า เศรษฐกิจต่างๆ นั้น เป็นสิ่งที่แยกตัวออกมาจากสังคม และแยกออกมาจากบรรทัดฐานเชิงจริยธรรมทุกอย่างตลอดจนพฤติกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องชีวิตทางสังคม กล่าวคือ เมื่อมีการเคลื่อนที่ไปแล้ว ก็จะเคลื่อนที่ไปเรื่อยๆ อย่างเป็นอัตโนมัติตามกฎของมันเอง

เราอาจจะเห็นความเชื่อนี้ถูกสะท้อนออกมาให้เห็นบ่อยๆ โดยการโฆษณาของเครื่องจักรกล, เครื่องยนต์, และโดยการใช้ตรรกะในเชิงฟิสิกส์, กฎหมาย, หรือ การคำนวณ เช่น เชื้อเพลิง ที่ทำให้เครื่องยนต์แห่งทุนนิยมขับเคลื่อนไปได้ ก็คือ กำไร บริษัทขนาดใหญ่ต่างๆ จัดเป็นรูปแบบใหม่ของความเป็นตัวเองในระดับรวมที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล การทำกำไรได้ และ การเติบโต กลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ในฐานะของ เครื่องยนต์ แห่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจของโลก กล่าวคือ ระบบนั้นได้รับชีวิตโดยตัวมันเอง ทุนนิยมเป็นโครงสร้าง หรือระบบที่ถูกรับเคลื่อนโดย "ตรรกะ แห่งตลาด"

ความคิดเห็นสะท้อนบางอย่างเกี่ยวกับพุทธศาสนากับการปฏิบัติทางเศรษฐกิจ

ความรู้ความเข้าใจในการทำสมาธิ การทำสมาธินั้นเป็นการทำใจเปิดรับ, การใช้เหตุผล, การเต็มไปด้วยความสงสัยการทำสมาธินั้น คือการตรวจสอบหาความจริง สิ่งที่ถูกตรวจสอบจริงๆ แล้วไม่ได้สำคัญเท่ากับทัศนคติในการตรวจสอบ อันเป็นทัศนคติที่เปิดกว้างต่อสิ่งที่เห็น, ปล่อยวางในแนวคิดและความเชื่อเดิมๆ มองเห็นสิ่งต่างๆ ในมุมมองใหม่ๆ และวิทยาศาสตร์นั้นก็เช่นเดียวกันกับการฝึกทำสมาธิ คือ กระบวนการของทฤษฎี นักคิดในยุคนั้นกล่าวเสมอว่า แม้แต่ทฤษฎีที่เรานิยมใช้ ก็ยังเกิดจากความคิดของเราเอง ซึ่งน่าสนใจและเป็นประโยชน์ที่สุด เท่าที่ทฤษฎีนั้นจะทำได้

⁴ Nelson, Julie (2006). *The Relational Firm: A Buddhist and Feminist Analysis. Business within Limits: Deep Ecology and Buddhist Economics.* L. Zsolnai and K. J. Ims. Oxford, Peter Lang: 195-217.

แต่ว่า ทฤษฎีเหล่านั้นไม่เคยสมบูรณ์ ไม่เคยเด็ดขาดแน่นอน หากแต่เปิดให้มีการแก้ไขได้เสมอเมื่อความรู้ถูกขยายเพิ่มเติมออกไป จิตที่ “ไม่รู้”

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ สำหรับธุรกิจ (Buddhist Economics for Business)

จากการสำรวจเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ธุรกิจในรูปแบบอื่นๆ คือการปฏิเสธและต้องการลบความผิด (บาป) ของมนุษย์

ข้อปฏิบัติพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์ตะวันตก มีดังนี้ คือ

1. กำไรสูงสุด
2. การปลุกฝัง
3. การแนะนำตลาด
4. การใช้สังคมโลกเป็นเครื่องมือ
5. พื้นฐานความเห็นแก่ตัว

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธเสนอทางเลือก คือ

1. ลดความทุกข์ทรมาน
2. ลดความต้องการที่ซับซ้อน
3. ไม่ใช่ความรุนแรง
4. ปกป้องสิ่งที่เป็นความจริง
5. ความเอื้ออาทร

พุทธเศรษฐศาสตร์ ไม่เป็นเพียงระบบเท่านั้น แต่เป็นกลยุทธ์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในทางเศรษฐกิจ พุทธเศรษฐศาสตร์ยังให้เหตุผลทางจริยธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสุข ความสงบ และความอดทน

โทมัส เซลลิง กล่าวว่า เศรษฐศาสตร์ตะวันตก เป็นศูนย์กลางของความเห็นแก่ตัว เข้าใจว่า ความพึงพอใจของร่างกายและจิตใจของคน และศาสนาพุทธยังคัดค้านเศรษฐศาสตร์ตะวันตก โดยสิ้นเชิง ซึ่งความคิดที่แตกต่างกันของแต่ละคน มันคือ **อัตตา** สิ่งที่ไม่มีความดี

อัตตา เป็นสิ่งที่ระบุตัวตนของเราที่ตั้งไว้ และ ตัวเอง คือ การรวมตัวกันของการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและองค์ประกอบด้านจิตใจ ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์

อนัตตา คือ ความเชื่อ ความพยายามที่จะส่งเสริมให้ชาวพุทธปฏิบัติ แยกตัวเองออกมาจากการยึดมั่นถือมั่นกับสิ่งที่ผิดพลาด และสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่กีดขวางของหนทางไปสู่ความสำเร็จ นักประสาทวิทยาสมัยใหม่ สนับสนุนมุมมองของชาวพุทธ สิ่งที่นักประสาทวิทยา พบ เรียกว่า “การเสียสละ” และการเสียสละยังพบไปทั่วโลก และมีความสำคัญกับการทำงานร่วมกันสำหรับการทำงานความคิดของชาวพุทธ เป็นความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความหมายอย่างมากสำหรับเศรษฐกิจ ปรากฏในผลงานของ **E.F. Schumacher** เขาเคารพ ความคิดของ **Payutto** และคนอื่นๆ พุทธเศรษฐศาสตร์เกิดขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกที่สำคัญในการคิดทางด้านเศรษฐกิจตะวันตก

การพ้นทุกข์

เมื่อเศรษฐกิจตะวันตกส่งเสริมการทำธุรกิจบนพื้นฐานของความเห็นแก่ตัว คือการหาผลกำไรสูงสุด พระพุทธศาสนาแนะนำ ยุทธศาสตร์ทางเลือก ข้อปฏิบัติพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ คือ การลด ความทุกข์ทรมานของชีวิตทั้งปวง รวมทั้งสิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์ เงื่อนไขการลดความทุกข์ของเศรษฐกิจ คือ การลดการผลิต นี่คือ กลยุทธ์ที่เพียงพอในแง่ของการตัดสินใจทฤษฎีการคาดการณ์ ของ Daniel Kahneman and

Tuersky⁵ พบว่า ผู้ที่ด่วนตัดสินใจมีโอกาสที่จะสูญเสียมากกว่าที่จะได้กำไร การสูญเสียใช้ว่าจะมีแต่เงิน แต่ยังเกิดกับมนุษย์ และธรรมชาติ

เศรษฐศาสตร์ตะวันตก บริษัทจะต้องทำกำไรต้องมีแรงจูงใจทางจิตวิทยาแสดงให้เห็นถึง วัตถุประสงค์ สักคมจะยกย่องคนที่มีวัตถุประสงค์ และคนที่ไม่มวัตถุประสงค์ ก็จะเป็นคนที่ด้อยต่ำ และคนที่มีวัตถุประสงค์ด้านจิตใจก็ดีไปด้วย เช่น คนร่ำรวยกับคนยากจน คุณค่าของวัตถุประสงค์ได้มีการแพร่กระจาย ทำลายความเป็นอยู่ในสังคมของคนรวยทำให้ชีวิตเขาตกต่ำ เกิดภาวะซึมเศร้า วิตกกังวลในการแก้ไขปัญหา เช่น ปวดหัว หลงตัวเอง พฤติกรรมต่อต้านสังคม⁶

นักจิตวิทยา เรียกว่า การเกิดมโนภาพอัตโนมัติ ผ่านกลไกที่ผู้คนแสวงหาตอบสนองความต้องการ ของพวกเขา มันเป็นกลยุทธ์ ที่ทำให้เขาประสบความสำเร็จ เพื่อไปสู่เป้าหมาย ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธไม่ได้แสวงหา ความสะดวกสบาย แต่ต้องการ บัณฑิต 4 อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค แค่นี้ก็เพียงพอ และพระพุทธศาสนาแนะนำให้อยู่ในทางสายกลาง และทำสมาธิ คิดวิเคราะห์ปัญหาที่ผ่านเข้ามา

พระพุทธเจ้าบอกว่า สิ่งที่ดีที่สุด คือ การทำสมาธิ ลดความอยากได้อะไรก็มี ฟังพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ “ทางสายกลาง” ในแง่เศรษฐกิจนี้ หมายความว่า ผลผลิตอาจจะไปไม่รอด เพราะไม่เน้นกำไรจากการผลิต ทางเศรษฐศาสตร์ตะวันตกมองว่า เงินมีความสำคัญมาก เงินมากย่อมดีกว่าเงินน้อย ถ้าเงินหรือได้กำไรน้อยก็จะมีผลกระทบต่อพนักงาน ในยุคโลกาภิวัตน์ที่เราพบ กลไกการตลาดที่เพิ่มขึ้น ในตลาดขนาดใหญ่ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นสถาบันที่มีประสิทธิภาพ ลด เพิ่มสินค้าหรือวิธีการผลิตได้

คนยากจน คนด้อยโอกาส พวกเขาโดนกลืนบงา จากกลไกเหล่านี้ เพราะเขาไม่มีกำลังซื้อ สำหรับผู้ที่มีกำลังซื้อ มาก เขาจะมีพฤติกรรมที่ไม่สนใจในเรื่องของราคา ซึ่งเหล่านี้คือข้อจำกัดของตลาดที่ไม่สมบูรณ์ และไม่เป็นกลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การไม่ใช้ความรุนแรง หรือ “อหิงสา” เป็นหลักของพระพุทธศาสนาในการแก้ไขปัญหาสังคม เพราะไม่ทำให้เกิดอันตรายต่อประชาชนในสังคม โดยหาทางแก้ไขโดยเน้นการมีส่วนร่วมของคนในสังคม โดยรูปแบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ผลิตและผู้บริโภคซึ่งเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนทั้งสองฝ่าย สามารถต่อรองราคากันได้ การเกษตรเป็นตัวอย่างที่ดีของเศรษฐกิจชุมชน โดยสินค้าเกษตร คนในชุมชนเก็บเกี่ยวแล้วนำมาขาย โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง และพอใจในราคาที่ตนเองซื้อ และพืชผักจะไม่ใช้สารพิษ จึงทำให้ชุมชนสนับสนุนการเกษตร มุ่งมั่นส่งเสริมให้เกิด ความไว้วางใจ ในการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์

เศรษฐศาสตร์ตะวันตก สิ่งของทุกอย่าง จะถูกกำหนดราคาโดยตัวของมันเอง สำหรับการเพิ่ม การส่งออก การผลิต และปัญหาเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือนี้ เป็นการตอบสนองที่เลวร้ายที่สุดของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คู่ค้าต้องการดูแลอีกฝ่ายหนึ่งด้วย

⁵ Nelson, Julie (2006). **The Relational Firm: A Buddhist and Feminist Analysis.** *Business within Limits: Deep Ecology and Buddhist Economics.* L. Zsolnai and K. J. Ims. Oxford, Peter Lang: 195-217.

⁶ Watts, Jonathan and David R. Loy (2002). **The Religion of Consumption: A Buddhist Perspective.** *Mindfulness in the Marketplace: Compassionate Responses to Consumerism.* A. H. Badiner. Berkeley, Parallax Press: 93-103.

ลักษณะของเศรษฐศาสตร์ตะวันตกและเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ⁷

เศรษฐศาสตร์ตะวันตก	เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ
เพิ่มผลกำไร ความต้องการ เพิ่มตลาด เพิ่มการใช้ประโยชน์ เพิ่มประโยชน์ของตนเอง ยิ่งใหญ่ยิ่งดี	ลดความทุกข์ เพิ่ม ลด ความต้องการ ลดความรุนแรง ลดการใช้เครื่องมือ ลดประโยชน์ของตนเอง เล็กเป็นสิ่งที่สวยงาม

พุทธเศรษฐศาสตร์ ไม่ได้หวังที่จะสร้างระบบเศรษฐกิจของตัวเอง แต่แสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์ที่สามารถนำมาใช้ทางเศรษฐกิจได้ตลอดเวลา ช่วยแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิต ลดความทุกข์ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย รูปแบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน เศรษฐศาสตร์แนวพุทธชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างของการส่งเสริมของธุรกิจขนาดใหญ่ และการแข่งขันของธุรกิจ นำไปสู่การทำลายระบบเศรษฐกิจ

ความสันโดษ

ความยินดีพอใจตามมีตามได้ตามกำลังและความจำเป็นของตนการดำรงชีวิตอยู่ของประชาชนในปัจจุบัน ถูกเหตุปัจจัยต่างๆ หลากหลายมากระทบกระทั่งเบียดเบียนอยู่ทุกเมื่อ ซึ่งล้วนแต่ทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความยากลำบากไม่สามารถดำเนินชีวิตตามสมควรแก่สภาพที่ควรจะเป็นให้อยู่ดีมีสุขได้เมื่อเป็นเช่นนี้ควรที่ทุกคนจะต้องหันกลับมาทบทวนถึงแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติของตนเพื่อระคับระคองตนให้รอดพ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง มีความอยู่ดีมีสุขตามสมควรด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม คือความสันโดษที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำชาวโลกให้มีความสุขโดยการถือสันโดษคำว่า "สันโดษ" แปลว่าความยินดีคือความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยความเพียร ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและโดยชอบธรรมในการหาทรัพย์ได้โดยไม่ไปเบียดเบียนผู้อื่นหรือสัตว์อื่น เป็นต้น

หลักของความสันโดษมีอยู่ 3 ประการ ประกอบด้วย

1. ยถาลภสันโดษ หมายถึง ความยินดีตามที่ตนได้มา คือตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหนก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่นไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้มา ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนจะพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรมไม่เพ่งเล็งปรารถนาสิ่งของที่คนอื่นได้จนเกิดความริษยา

2. ยถาพลสันโดษ หมายถึง ความยินดีตามกำลัง คือยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยของตน มีความพอใจในการจัดสรรหน้าที่การงานจัดสรรการศึกษาศิลปวิทยาและจัดสรรคุณธรรมเพื่อปฏิบัติให้สมกับกำลังสติปัญญาของตนเองเลือกทำในสิ่งที่ตนเองถนัดแล้วตั้งใจปฏิบัติให้ก้าวหน้าไปตามกำลังแต่อย่างด้วยความขยันหมั่นเพียร

⁷ Julie A. Nelson, **The Relational Economy: A Buddhist and Feminist Analysis**, Global Development and Environment and institute working paper No. 10-03. pp. 14.

3. ยถาสารูปสันโดษ หมายถึง ความยินดีตามสมควร หรือยินดีตามที่เหมาะสมกับภาวะฐานะ แนวทางชีวิตและจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตนไม่นึกคิดอยากได้ทรัพย์สมบัติที่ล้ำค่าเกินฐานะของตนเองบางครั้งแม้จะได้สิ่งที่เกินฐานะของตนเองมากก็ไม่ลุ่มหลงว่าเป็นสิทธิ์ที่ควร จะได้กลับเห็นว่าสิ่งที่ได้มานั้นล้ำค่าควรให้คนอื่นได้มีส่วนร่วมดูแลรักษาหรือบริโภคใช้สอยด้วยโดยการทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและแก่สังคมรอบข้างจะเห็นว่าความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่งเป็นการสร้างความสุขให้แก่ชีวิตการรับและการได้มาหากไม่มีสติก็อาจลุ่มหลงไปตามอำนาจของโลกะอย่างไม่มีขอบเขต "ความรู้จักพอความสุขทุกสถาน" จึงเป็นคำเตือนสติให้ตนรู้จักความสุขที่แท้จริงดังคำพูดที่ว่า คนที่รวยที่สุดคือ คนรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมี และ คนที่จนที่สุดคือคนที่ไม่รู้จักพอ ถ้าทุกคนต่างมีความสันโดษพอใจยินดีใช้สอยวัตถุสิ่งของต่างๆ อย่างมีสติ ไม่สุรุ่ยสุร่ายดำเนินชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมก็จะสามารถสร้างความอยู่ดีกินดีเป็นเหตุให้เกิดความสุขขึ้นได้ตั้งนั้น**ความสันโดษ**ความยินดีพอใจตามมีตามได้ตามกำลังและความจำเป็นของตนพร้อมทั้งมี ขยันหมั่นเพียรหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริตไม่เป็นภัยต่อตนเองหรือ สังคมเมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วต้องรู้จักเก็บออมระมัดระวังในการใช้จ่ายไม่ก่อให้เกิดหนี้สินก็จะนำมาซึ่งความอยู่ดีมีสุข**ความสันโดษ**จึงเป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรพึงพิจารณาอ่อนน้อมมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดเป็นนิสัยติดตัวโดยแท้⁸ เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องเข้าใจรากฐานของชีวิตให้ชัดเจนเสียก่อน

การรู้จักประมาณในการบริโภค (โภชนมัตตัญญูตา)

ความเป็นผู้รู้จักประมาณตน (มัตตัญญูตา) เป็นองค์ธรรมที่สำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิต ของมนุษย์อย่างมีสันติสุขและยังยืนมีความหมายถึงความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการแสวงหาโภคทรัพย์ รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ ให้พอเหมาะพอควร เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องหรือสัมพันธ์กับ “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่เป็นเรื่องของจิตใจและการยับยั้งใจมิให้ตกเป็นทาสของวัตถุสิ่งของ และสิ่งยั่วความกระหายและความต้องการต่างๆ ซึ่งเศรษฐกิจระบบการตลาด (Marketing economy) ปัจจุบันสามารถแพร่กระจายไปสู่ครัวเรือนของเกษตรกรได้ทุกครัวเรือนไม่มีข้อจำกัด โดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือย เมื่อวิเคราะห์เข้ากับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าทุกเรื่องมีจุดเริ่มต้นที่ตัวบุคคลว่าจะต้องรู้จักประมาณตนก่อน หรือการรู้จักพอดีทางพุทธศาสนาเรียกว่า “มัตตัญญูตา” หรือ หากเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ก็เป็นโภชนมัตตัญญูตา เป็นต้น

การเปรียบเทียบลักษณะสันโดษ⁹

ลักษณะของผู้สันโดษ	ลักษณะของผู้ขาดสันโดษ
1. ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความเพียรและปัญญาเท่าที่เหมาะสมกับ ภาวะของตน และเป็นการชอบธรรม	1. การเบียดเบียนกันเพราะอยากได้ของผู้อื่น
2. ไม่อยากได้ของผู้อื่น หรือของที่ไม่ชอบธรรม ไม่ทำการทุจริตเพราะปากท้องและผลประโยชน์ส่วนตัว	2. การทุจริต เพราะอยากได้ แต่ไม่ยอมทำ หรืออยากได้ทางลัด
3. เมื่อทำมาหาเลี้ยงชีพได้สิ่งของมา ก็ไม่ติด ไม่หมกมุ่นมัวเมา ไม่กลายเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น	3. ความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย แต่ไม่ชอบทำงาน
4. เมื่อไม่ได้ พยายามจนสุดวิสัยแล้วไม่สำเร็จ ก็ไม่เดือดร้อนรนไม่ถูกความผิดหวังครอบงำ	4. ความทอดทิ้งจะเลย ไม่เอาใจใส่หน้าที่การงาน ทุจริตต่อหน้าที่

⁸ พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณโสภณจิตโต ป.ธ. 9), แต่เพื่อนร่วมทางสายสันโดษ, ชาวสตรรายวัน, (30 พฤษภาคม 2552).

⁹ พระเทพเวที (ประยูรช ษุติโต) พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532),

5. ไม่ถือเอาสิ่งที่ตนหาได้ สมบัติของตน หรือ ผลสำเร็จของตน มาเป็นเหตุยกตนข่มผู้อื่น	5. ความเกียจคร้าน เฉื่อยชา
6. หาความสุขได้จากสิ่งที่ตนเป็นของตน หรือเป็นสิทธิของตน สามารถดำรงชีวิตที่มีความสุขได้	6. ความเดือดร้อนใจ กระวนกระวาย หาความสุขไม่ได้ เพราะไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ มีความไม่พอใจอยู่ตลอดเวลา
7. มีความภาคภูมิใจในผลสำเร็จที่เกิดจากตน มีความอดทน สามารถรอคอยผลสำเร็จได้	7. ไม่มีสิ่งให้ภูมิใจ อดทนน้อย รอคอยไม่ไหว
8. มีความรักและภาคภูมิใจในหน้าที่ของตน	8. ไม่มีความรับผิดชอบ

ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)

มัชฌิมาปฏิปทา คือ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือสมเหตุสมผล นั่นก็คือหลักแห่งทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ซึ่งว่าด้วยชีวิตควรอยู่อย่างไร พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นกลางๆ ตามธรรมชาติ คือ ตามสภาวะของสิ่งทั้งหลายมันเป็นของมันเองตามเหตุปัจจัย ไม่ติดข้างในทิวฏฐิคือทฤษฏีหรือแนวคิดเอียงสุด นอกจากนี้ยังสามารถเชื่อมโยงหลักมัชฌิมาปฏิปทา กับหลัก ปฏิจจสมุปบาทได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน อันเป็นกระบวนการแห่งการเกิดขึ้นพร้อมโดยอาศัยกันและกันของสิ่งทั้งหลาย เป็นเรื่องจริงสำหรับชีวิตมนุษย์และธรรมชาติ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สามารถขยายหรือกระจายออกไปและจัดวางใหม่เป็นระบบ มีรูปแบบ ขั้นตอน และลำดับต่างๆ กันมากมาย โดยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ บุคคลสถานการณ์ เงื่อนไขและระดับความพร้อมจำเพาะที่แตกต่างกันออกไป

เศรษฐกิจพอเพียงมีความเกี่ยวข้องกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งหลักมัชฌิมาปฏิปทาเป็นรากฐานของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาหรือเรื่องของนักคิดที่กำลังคิดค้นหาความจริง มัชฌิมาปฏิปทา เป็นเรื่องของพฤติกรรมหรือเป็นการปฏิบัติของผู้ทรงปัญญาซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับแก้ไขปัญหาชีวิตและความเป็นอยู่จริงของมนุษย์ เพื่อให้เกิดดุลยภาพทั้ง 3 ด้าน คือ 1) การปรุงแต่งทางวัตถุของโลกสมัยใหม่ 2) การปรุงแต่งจากหลักธรรม และ 3) การปรุงแต่งทางความคิดหรืออุดมคติ ดังนั้นความพอเพียงก็ดี หลักมัชฌิมาปฏิปทาก็ดี จึงเป็นหลักพื้นฐานเพื่อให้เกิดดุลยภาพแห่งชีวิต

เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับความไม่เบียดเบียน

ความพอดีหรือมัชฌิมา คือความไม่เบียดเบียนตน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น อันนี้เป็นหลักสำคัญเหมือนกัน เป็นหลักตัดสินพฤติกรรมมนุษย์ของพุทธศาสนาไม่เฉพาะในการบริโภคเท่านั้น แต่ในทุกกรณีเลยทีเดียว มัชฌิมาก็คือ ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คำว่า ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ในพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่เฉพาะคนเท่านั้น อะหิงสา สัพพะปาณานะ แปลว่า ไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ซึ่งสมัยนี้เขาเรียกว่า ecosystems ความหมายอีกอย่างหนึ่งของความพอดีหรือมัชฌิมา คือไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น อันนี้เป็นหลักสำคัญเหมือนกัน เมื่อมองอย่างนี้ หลักการทางเศรษฐศาสตร์ก็เลยมาสัมพันธ์กับเรื่องระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ว่ามีองค์ประกอบ 3 อย่างสัมพันธ์อาศัยกันอยู่ องค์ประกอบ 3 อย่างนี้คือมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ธรรมชาติในที่นี้ จำกัดวงแคบเข้ามา ในความหมายของคำว่า ecosystems ซึ่งในภาษาไทยบัญญัติศัพท์ไว้ว่า ระบบนิเวศหรือเรียกง่าย ๆ ว่า ธรรมชาติแวดล้อม

เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธนั้น ต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจรการที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร ก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ และมีความเกื้อกูลต่อกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและเดินไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม รวมไปถึงไม่ทำให้เสียคุณภาพของระบบธรรมชาติแวดล้อม

ในยุคปัจจุบันนี้ เราขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ด้วยวิธีการทางวัตถุ ทำให้เกิดความเจริญในระบบอุตสาหกรรมขึ้นมา แต่ในสมัยโบราณยุคหนึ่ง คนเอียงสุดไปทางจิต ก็ได้พยายามขยายวิสัยแห่งอินทรีย์โดยทางจิต การขยายวิสัย

แห่งอินทรีย์โดยทางจิตนั้นก็ทำให้เกิดเป็นฤทธิ์เป็นอภิญญาขึ้นมา ดังที่มีเรื่องบอกไว้ว่า คนนั้นคนนี้มีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์ เหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นต้น ก็เป็นการขยายวิสัยแห่งอินทรีย์เหมือนกัน เป็น physical technology คือ เทคโนโลยีทางกายอย่างหนึ่ง กับ psychological technology คือ เทคโนโลยีทางจิตอย่างหนึ่ง

สรุป

ทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม จะปิดกันเพศหญิง เช่นการประกอบอาชีพ แต่ในศาสนาพุทธกลับมองว่า ทางด้านเศรษฐกิจไม่ควรจะกีดกัน ควรจะพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ว่าจะเป็นวัยเด็ก วัยชรา ตลอดถึงการเจ็บป่วย และผลประโยชน์ของมุมมองทางเพศ นั้น จะเกิดการใส่ร้ายป้ายสีกัน และปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่เพียงนักวิชาการ ด้านเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ กล่าวไว้ว่า ในทางเศรษฐกิจเราไม่สามารถเลือกที่จะล่าเหยียดได้

พุทธเศรษฐศาสตร์ ไม่เป็นเพียงระบบเท่านั้น แต่เป็นกลยุทธ์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในทางเศรษฐกิจ พุทธเศรษฐศาสตร์ยังให้เหตุผลทางจริยธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสุข ความสงบ และความอดทน โทมัส เชลลิง กล่าวไว้ว่า เศรษฐศาสตร์ตะวันตก เป็นศูนย์กลางของความเห็นแก่ตัว เข้าใจว่า ความพึงพอใจของร่างกายและจิตใจของคน และศาสนาพุทธยังคัดค้านเศรษฐศาสตร์ตะวันตก โดยสิ้นเชิง ซึ่งความคิดที่แตกต่างกันของแต่ละคน มันคือ อัตตา สิ่งที่ไม่มีความสำคัญ อัตตา เป็นสิ่งที่ระบุตัวตนของเราที่ตั้งไว้ และ ตัวเอง คือ การรวมตัวกันของการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ และองค์ประกอบด้านจิตใจ ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ **อนัตตา** คือ ความเชื่อ ความพยายามที่จะส่งเสริมให้ชาวพุทธปฏิบัติ แยกตัวเองออกมาจากการยึดมั่นถือมั่น กับสิ่งที่ผิดพลาด และสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่กีดขวางของหนทางไปสู่ความสำเร็จ นักประสาทวิทยาสสมัยใหม่ สนับสนุนมุมมองของชาวพุทธ สิ่งนี้นักประสาทวิทยา พบ เรียกว่า “การเสียดสี” และการเสียดสียังพบไปทั่วโลก และมีความสำคัญกับการทำงานร่วมกันสำหรับการทำงานความคิดของชาวพุทธ เป็นความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความหมายอย่างมากสำหรับเศรษฐกิจ ปรากฏในผลงานของ **E.F. Schumacher** เขาเคารพ ความคิดของ **Payutto** และคนอื่นๆ พุทธเศรษฐศาสตร์เกิดขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกที่สำคัญในการคิดทางด้านเศรษฐกิจตะวันตก

เอกสารอ้างอิง

พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณโสภณจิตโต ป.ธ. 9). **แต่เพื่อร่วมทางสายสันโดษ**. ขาวสตราวัน.

(30 พฤษภาคม 2552).

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ

โกมลคีมทอง, 2532.

Dalai Lama, His Holiness the (2002). **Ethical Economics**. Mindfulness in the Marketplace: Compassionate Responses to Consumerism. A. H. Badiner. Berkeley.

Inoue, Shinichi (2002). **A New Economics to Save the Earth: A Buddhist Perspective**. Mindfulness in the Marketplace: Compassionate Responses to Consumerism. A. H. Badiner. Berkeley.

Julie A. Nelson (2010). **The Relational Economy: A Buddhist and Feminist Analysis**. Global Development and Environment Institute Working Paper No. 10-03.

Laszlo Zsolnai. (2009). **Buddhist Economics for Business**. Business Ethics Center Corvinus University of Budapest.

Watts, Jonathan and David R. Loy (2002). **The Religion of Consumption: A Buddhist Perspective**. Mindfulness in the Marketplace: Compassionate Responses to Consumerism. A. H. Badiner. Berkeley.